

УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ 1917–1921 рр. В ОЦІНКАХ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

С. ГЕЛЕЙ

Львівський торгівельно-економічний університет

Анотація

У статті досліджуються погляди В. Липинського на державотворчі процеси в період Української революції 1917–1921 рр.; розкриваються основні положення теорії про націю і державу, політичну еліту та лідерство; з'ясовуються причини невдач українців у намаганні відновити свою державність: нездатність соціалістичної демократії організувати армію та державно-адміністративний апарат, тримати під контролем народні маси, розв'язати соціально-економічні проблеми суспільства.

Ключові слова: національна революція, українська державність, консервативні традиції, соціалістична інтелігенція, стара аристократія.

Аннотация

В статье исследуются взгляды В. Липинского на проблемы государственности в период Украинской революции 1917–1921 гг.; раскрываются основные вопросы теории о нации и государстве, политической элите и лидерстве; выясняются причины неудач украинцев в попытке возобновить свою государственность: неспособность социалистической демократии организовать армию и государственно-административный аппарат, держать под контролем народные массы, решать социально-экономические проблемы общества.

Ключевые слова: национальная революция, украинская государственность, консервативные традиции, социалистическая интеллигенция, старая аристократия.

Summary

The article examines the views of V. Lypynsky on state-building processes during the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921; reveals the basic provisions of the theory of nation and state; political elite and leadership; the causes of the failure of Ukrainians in their attempt to restore their statehood are clarified: the inability of socialist democracy to organize the army, the state-administrative apparatus, keep the masses under control and solve socioeconomic problems of society.

Key words: national revolution, Ukrainian statehood, conservative traditions, socialist intelligentsia, old aristocracy.

В'ячеслав Липинський – визначний український історик і політолог – створив власну теорію української державності, дослідивши різні історичні етапи її розвитку, зокрема добу українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Для нього побудова самостійної Української держави була найважливішою політичною проблемою, тому він наголошував: «Я хочу, щоб була Україна, щоб був український державний лад на моїй рідній землі, і знаю, що як не буде України, як не буде нашої Української Держави, то я і нащадки мої не зможемо на своїй землі по-людськи жити»¹. У політичному трактаті «Нарис програми Української демократичної хліборобської партії» (серпень 1917 р.) В. Липинський зазначав, що український народ жив повноцінним національним життям лише в ті часи, коли користувався на своїй землі всією повнотою суверенних прав. Відмова від боротьби за незалежність завжди призводила до національної руїни, до занепаду національної культури та деморалізації елітарних верств українського народу. Без такої боротьби народ перетворюється на рабів, здатних лише взаємно винищувати себе в ім'я чужих національно-державних інтересів².

С. Шемет та Д. Дорошенко наголошували, що хоч які б аспекти українського консерватизму розглядав учений, у його баченні вони набували філософсько-узагальненого звучання, вражали

умінням правильно розставляти політичні акценти, заохочували до осмислення історичного досвіду власного народу³. О. Назарук назвав працю В. Липинського «Листи до братів-хліборобів» (1926) блискучою за ясність, сміливість та проникливість думок, проте, віддаючи належне ерудиції й талантові В. Липинського, О. Назарук скептично оцінював можливість її застосування у політичній практиці⁴.

Перші спроби узагальнити великий теоретичний доробок В. Липинського щодо з'ясування причин поразки українських визвольних змагань зробили М. Козак, А. Андрієвський, В. Кучабський, Ф. Ушак, А. Струтинська, В. Заїкін⁵ після смерті вченого. У статті «В'ячеслав Липинський як історик» В. Заїкін зазначив, що світогляд В. Липинського не просто державницький, а християнсько-державницький і монархічно-класократичний. Саме етичний та класократичний компоненти світоглядного бачення В. Липинського у новітній українській історії та політології, на думку вченого, не засвоїли навіть представники державницького напрямку⁶.

Водночас В. Кучабський вважав помилкою твердження, що нібито світ ідей В. Липинського полягав лише в ідеології класократичної монархії в Україні, оскільки якщо б це було так, то «він був би лиш пустим, внутрішньо беззмстовним інтелектуалістом на моді тих українських ідеологів, які що півроку якусь нову партію організують. Інтелектуалістом, який вправді є в силі писати “програми”, “фантазувати” і “організувати”, але не є в силі робити українських людей по суті іншими, ніж вони перед тим були»⁷.

Я. Пеленський наголошує, що представники народницької концепції історії були переконані в тому, що відродження народу і його визволення можна досягнути шляхом підпорядкування йому інтересів інших суспільних груп. Вони з упередженням ставились до держави, навіть своєї, ототожнюючи її з насильством і визиском. На противагу їм, підкреслює дослідник, В. Липинський та його послідовники вважали: держава, особливо національна, відіграє творчу роль в організації та захисті інтересів суспільства. Я. Пеленський назвав В. Липинського «найоригінальнішим українським політичним теоретиком, соціологом та ідеологом ХХ століття», що розпочав свою діяльність як «консервативний демократ», згодом став «корпоративним консерватором і гетьманцем-монархістом», а завершив – як «незалежний конституційний консерватор»⁸.

Значний пласт наукових знань щодо політичних поглядів В. Липинського на українські національно-визвольні змагання містять дослідження М. Шлемкевича, В. Босого, І. Павелка, В. Іваниса, Д. Левчука, М. Базилевського, В. Гришка, Є. Чикаленка, К. Костіва, Ю. Охримовича, В. Кедровського, П. Мірчука, Є. Пизюра, В. Рудка, Д. Чижевського, Н. Полонської-Василенко, Л. Винара, О. Оглоблина та інших істориків української діаспори⁹.

Цінними з наукової точки зору є матеріали Міжнародної наукової конференції «В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна», яка відбулася 2–6 червня 1992 р. у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110-ої річниці від дня народження вченого. На особливу увагу заслуговують доповіді Я. Пеленського, Я. Дашкевича, В. Потульницького, Я. Грицака, Н. Яковенко, І. Гирича, М. Поповича¹⁰. У них В. Липинський характеризується як автор основних положень соціологічної теорії про державу, націю, соціально-класову структуру, політичну еліту та лідерство.

У 2001 р. у Луцьку вийшов збірник наукових праць Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України за редакцією Б. Яроша «В'ячеслав Липинський – ідеолог українського державотворення». Важливе значення для вивчення теми має публікація першого тому листування В'ячеслава Липинського¹¹, праць Т. Осташко, Ю. Терещенка, К. Галушка¹² та інших авторів.

26–27 квітня 2007 р. у Волинському національному університеті імені Лесі Українки відбулася Міжнародна наукова конференція «В'ячеслав Липинський в історії, теорії та практиці

українського державотворення». Проблеми українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. розглядалися в доповідях Ю. Терещенка, Ю. Макара, Б. Яроша, М. Примуша, В. Потульницького та інших авторів¹³.

Проте, незважаючи на значну кількість робіт істориків, політологів, філософів різних поколінь, окремі аспекти творчої спадщини вченого висвітлені недостатньо. До таких можна віднести й проблему українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Як відомо, їх поразка спонукала В. Липинського до роздумів про причини невдач як підросійських, так і півдавстрійських українців у їхньому намаганні відновити свою державність.

Найважливіше місце у творчості В. Липинського посідало вчення про націю і державу. Визначаючи націю як згуртування громадян різних етнічних груп, що проживають на одній території – на землях України, він виводив свою концепцію на основі дослідження монархічних традицій козацько-гетьманської держави. Національну ідею В. Липинський розумів як основу буття нації та її боротьбу за побудову суверенної й незалежної Української держави. «Громадянство, що хоче мати свою Державу – своє втілення, – зазначав він, – мусить в болю і муках створити образ свого хотіння – ідею»¹⁴, яка здатна з політичного трупа зробити творчу, політично активну людину. Ця ідея «приводить в порядок, організовує, оформляє хотіння»¹⁵. У межах християнської етики можна змінювати тактику, але саму ідею – ніколи.

В. Липинський розумів, що здійснити заповітну ідею в Україні буде непросто, оскільки українці живуть на найкращій в Європі землі, за яку б'ються між собою потужні зовнішні сили. До того ж, замість свідомої зорганізованої нації, зауважує вчений, ми маємо мільйони національно неусвідомлених, політично дезорієнтованих мас. У таких умовах важко допустити, щоб у тогочасній «виснаженій і хворій Європі» знайшлася сила, яка збудувала б для українців державу й організувала їх у модерну європейську націю. «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути», – зазначав учений¹⁶.

В. Липинський вважав, що українська національна ідея може бути доведена до логічного завершення лише за умови свідомого патріотизму більшості членів суспільства. Національний патріотизм він розумів як морально-психологічний орієнтир у складних і неоднозначних перетвореннях суспільства, як інстинкт самозбереження, острах розчинитися в морі інших народів, втратити власне обличчя. Саме тому патріотизм був для нього незнищеним і життєво необхідним. А оскільки його основою завжди є духовність, то любов до Батьківщини вважав актом духовного самовизначення. «Цементом політичним, спаюючим місцевих українських людей у боротьбі за власну державу, – зазначав В. Липинський, – ми хочемо мати патріотизм – любов до спільної Батьківщини, а не Ваш соціалізм, – зненависть місцевих бідних до місцевих багатих, і не Ваш націоналізм – зненависть місцевих “українців” до місцевих “неукраїнців”»¹⁷. Вчений вважав, що «державу українську може здійснити любов до неї, а не зненависть до її ворогів. Бо не вороги винні, що не маємо держави. Винні ми, що створили замість держави пустку, яку заповнили своїм змістом вороги»¹⁸.

У листі до Б. Шемета В. Липинський поділив націоналізм на два типи: державотворчий, тобто такий, що сприяє «державному життю даної нації, і державоруйнуючий, як такий, що це життя роз'їдає і знищує»¹⁹. До першого з них відносив англійський націоналізм, який прирівнював до територіального патріотизму, до другого – єврейський, польський та український – рівнозначний екстериторіальному шовінізму. Саме тому він закликав українських політичних діячів до єдності з місцевими москвофілами та полонофілами, щоб спільними зусиллями створити на українській землі окрему державу. Бути шовіністом, за В. Липинським, означало «прикривати свою бездуховність, відсутність віри, політичне руйніцтво, зрадництво, хиткість, кар'єризм, здекласованість фанатичними гаслами про

“неньку-Україну”, про “рідну мову”, про “клятих москалів і ляхів”. Бути патріотом – це означає бажати створення державного і політичного співжиття людей, що живуть на українській землі, виховувати в собі, перш за все, громадські, політичні, державотворчі якості»²⁰.

Для здобуття перемоги необхідно насамперед створити власну армію, міцний державний апарат, зупинити процес соціальної революції та зберегти весь дотогочасний соціально-політичний уклад. Лише згодом, після зміцнення української державності, можна взятися за проведення земельної та інших реформ.

В. Липинський виступав прихильником утворення сильної армії й флоту, збудованих на демократичних засадах²¹, вважав армію спинним хребтом кожної державної організації, що твориться не виборами, не демократичною політикою, а силою, зверху вниз, а не знизу вверх. «І наша Народня Республіка могла б армію сотворити тільки в такім разі, коли б у самім початку російської революції найшовся був український диктатор. Подібно як Хмельницький зумів сполучити українську “чернь” з українською шляхтою – так він мусівби сполучити соціальний селянський фермент з творчим українським аристократичним елементом у одній понадкласовій всенациональній армії»²². Цю армію потрібно було, на думку вченого, кинути на війну з Тимчасовим урядом О. Керенського, і тоді Центральну Раду підтримали б вся «більшовицька» Україна, хліборобські й монархічні кола, що ненавиділи російських кадетів, і тоді б «перяславська умова й злука Московщини з Україною перестала б існувати».

На жаль, голова Центральної Ради М. Грушевський дивився на утримання постійної армії як на «марнування часу», як на явище тимчасове і перехідне до міліцейської системи. Здійснювати підготовку військових кадрів він рекомендував за допомогою навчальних зборів, які до того ж не повинні були відтягати «живі сили краю від продуктивної праці»²³.

Керуючись саме такими міркуваннями, а також посилаючись на приналежність до «експлуататорських класів», Центральна Рада змусила П. Скоропадського залишити командування українізованим 34-м корпусом, В. Липинському відмовила в праві формувати кавалерійський полк за власні кошти. Водночас Галицько-Буковинському комітету було заборонено створити військову галицьку частину для охорони тієї ж таки Центральної Ради з остраху викликати незадоволення Тимчасового уряду. Щоб виявити свою лояльність до Росії, військовий секретаріат Центральної Ради заборонив навіть у вересні 1917 р. українізованим полкам приймати поповнення з числа колишніх полонених галичан. Лише після повалення більшовиками Тимчасового уряду в середині листопада галичанам дозволили сформувати військову частину.

У грудні 1917 р., коли українізовані військові частини розбіглися і навіть у столиці України, м. Києві, нікому було охороняти найважливіші об'єкти, включаючи промислові й продовольчі магазини, врятувати Центральну Раду було вже неможливо. У січні 1918 р. вона видала Четвертий універсал, яким проголосила незалежність Української Народної Республіки, але нічого не зробила для того, щоб захистити державну самостійність. У бою під Крутами українські частини змушені були відступати, залишивши в оточенні декілька сотень київських студентів та гімназистів. Все це призвело до трагічних наслідків. Хоч при розумній організації у самому Києві можна було знайти не менше колишніх вояків українців, аніж чисельність усього більшовицького війська, що наступало на Київ.

Справедливо зазначити, що й сам М. Грушевський добре розумів, які масштабні завдання необхідно вирішувати на шляху української державності. На жаль, ні часу, ні ресурсів, ні досвіду, ні відповідних кадрів для цієї складної роботи не було. А тому в стані розпачу М. Грушевський зазначав, що «як легко у нас зібрати великий і гарно зоспіваний хор, і як – виявилось – трудно зладити добрий дисциплінований курінь на оборону українських вільностей. Скільки у нас цілком порядних, або й добрих поетів, белетристів, публіцистів – і як трудно знайти порядного комісара. Скільки нарешті чудесних, принципіальних людей, які страшенно

осуджували стару правительственну систему, але охоче брали платню з державних грошей, збираних з народного п'янства, з виколочуваних "поронцями" податків, і тепер заявляють повну готовність брати платню від українського правительства, полишаючи йому збирати на них гроші всякими способами, хоч би й розстрілом, але по-пілатівськи умивають ручки від всякої солідарності з ним в тяжкий момент і охотненько тісняться на бік, поки переїздить по груді й болоту теперішній обоз української державності»²⁴.

Причину такої катастрофічної ситуації В. Липинський вбачав у тому, що з ідеєю України пов'язували себе лише дві категорії людей. Перша – це всілякі пани, поповичі, які усвідомили своє неповноцінне становище в Україні й бажали спокутувати гріхи перед народом. Правда, вони боялися народу, а тому розташовувалися осібно від нього. Друга категорія «свідомих українців» – вихідці з самого народу. Українство в них – ознака вроджена. До того ж, «національно свідому» і демократичну ідеологію сприймали лише ті з них, хто не мав сили пробитися до панівних верств, до тих класів, від яких відірвалися представники першої категорії. У плаксивій, романтичній і переповненій ненавистю до грішних панів ідеології, створеній «каючимися панями», представники другої категорії знаходили втіху й виправдання для своєї злости, заздрості та незадоволення. У результаті така «свідома» інтелігенція добиралася в умовах недержавності за ознаками чутливості, озлобленості й пасивності. У сформованому нею «свідомому демократичному українстві» задихалися активні елементи як зверху, так і знизу: зверху «пани», що хотіли України, але без каяття, без боягузливого самоприниження, без самодекласування, без ренегатства щодо свого класу і купівлі собі цією ненавистю «народної любові»; знизу ті, хто відчував у собі достатньо сил, щоб пробитися наверх. Трагедією України було те, що ця найслабша і найбільш уражена хворобою недержавності група суспільства – українська інтелігенція – не тільки репрезентувала, а й монополізувала для себе Україну.

Інтелігенцію В. Липинський поділив на дві категорії. До першої, що живе з власної фахової служби на користь громаді, він відносив священиків, письменників, журналістів, науковців, учителів, суддів, адвокатів, лікарів; до другої – тих, хто використовує свої знання в політиці й тягнеться до влади. Навколо цієї інтелігенції, за переконанням ученого, ніколи не об'єднається нація, оскільки вона сама не буде ніколи об'єднана. Для цього їй бракувало спільного інтересу, щоби бути політично об'єднаною супроти ринку, на який вона викидала свою умовну продукцію, супроти інших груп, що мають інші інтереси. Тільки роз'єднання, тільки боротьба поміж собою, тільки політична конкуренція давали змогу такій інтелігенції вибитись політично, забезпечити кращі умови свого матеріального існування. Чим більше політично розбита нація, тим більш завзяту боротьбу вона вела сама з собою, тим більше в ній політичних партій, лідерів, всяких політичних посад для інтелігенції²⁵.

Коментуючи заяву М. Грушевського про те, що українські партії соціал-революціонерів і соціал-демократів вирішили проголосити незалежність України, «щоб відпали всякі підозріння чи надії на те, що самостійність України буде формою української реакції, чи української національної виключності», В. Липинський зауважив: така заява означала не що інше, як монополізацію українськими соціалістичними партіями ідеї самостійності тільки для себе.

Український історик, активний учасник подій 1917–1921 рр. Дмитро Дорошенко згадував: коли М. Грушевський повернувся із заслання до Києва, то стара гвардія українських політичних діячів із здивуванням помітила, що серед інших він надавав перевагу товариству молодих есерів (соціалістів-революціонерів). На запитання старших українських діячів, які мали раніше близькі стосунки з М. Грушевським, чому він так поводить, той відповідав: реальна сила за цими «молодиками», за ними незабаром підуть маси, тому їх необхідно своєчасно очолити, аби не допустити великих помилок²⁶.

В. Липинський наголошував, що українська інтелігенція має здійснювати культурно-освітню роботу, яка підвищила б рівень національної свідомості народу. Але оскільки в умовах царського

режиму така робота не могла здійснюватися з належною інтенсивністю, то українська інтелігенція знайшла єдиний для себе вихід у співпраці із загальноросійською радикальною соціалістичною інтелігенцією. Поширення ідеї самостійної України українська інтелігенція вважала шкідливою, такою, що могла спровокувати російський уряд на посилення репресій проти українства. Вчений критикував інтелігенцію за боротьбу між собою, за інфантильність, пацифізм, боягузтво, зрадницьку байдужість і політичні спекуляції²⁷. Така соціальна верства, на його думку, не могла бути самостійною політичною силою, тому що її «самостійність» завжди закінчувалася зрадою, тому що вона краще сприймала О. Керенського, ніж українського хлібороба. «Тільки великим хрестовим походом Духа на українське пекло тілесних пристрастей і хаосу матерії можна сотворити Україну. Чи здатні Ви, інтелігенти українські, що майже всі сьогодні соціалістами або націоналістами есте, такий хрестовий похід Духа розпочати?» – запитував учений²⁸.

Інтелігенції В. Липинський відводив роль творця і носія державної національної ідеї. Основний же тягар будівництва Української держави – реалізацію цієї ідеї – покладав на верству хліборобську. Адже тільки хліборобський, прив'язаний до землі клас кровно зацікавлений не на словах, а на ділі в незалежній Українській державі. Українська ж інтелігенція, що опинилася на вістрі подій у 1917–1921 рр., не використала великого революційного піднесення мас і чудової нагоди створити Українську державу. Замість об'єднання всіх класів навколо однієї державницької ідеї вона проводила свою політику під гаслом класової боротьби, нацьковування бідних на багатих, безземельних на малоземельних, малоземельних на середняків-куркулів тощо. А тому замість державності в Україні запанували безлад і деморалізація.

Не вірив В. Липинський і у те, що Українську державу може збудувати робітничий клас, який перебував ще в стані становлення, напруженої внутрішньої боротьби, в стані, коли його краща частина – промисловці, організатори виробництва, тобто робоча аристократія, – не здатні влаштувати тривалий класовий мир і здобути собі моральний авторитет серед робітництва. «Диктатуру пролетаріату» створили, на думку вченого, люди, які самі не належали й не належать до працюючого робітництва. Вони лише намагалися встановити панування своєї касты, займаючись не виробництвом, а тільки розподілом продукції. Диктатура пролетаріату в такому варіанті була насправді диктатурою інтелігентських вождів т.зв. пролетарських політичних партій²⁹.

Щодо більшовиків, які претендували на керівну роль у робітничому русі, то їхня політична позиція виявилася для В. Липинського незрозумілою. Скажімо, якщо більшовицька партія в Україні була дійсно організацією українського пролетаріату, то вона мала, усунувши деградовану стару аристократію, відродити українську державність. Але коли ці так звані революційні демократи не захищають інтересів України, а орієнтуються на більшовицьку Росію, то вони найнебезпечніші для української нації, здатні відродити «Брюховеччину» ще в гірших і небезпечніших формах. Вони готують нашому народу «нову національну й економічну неволю, а його провідникам ту саму роль московських “розлагателів” і агентів»³⁰.

Взагалі ж політична влада в Україні, на думку В. Липинського, повинна належати передусім представникам українського селянства і «город не повинен диктувати свою волю українському селу. Україна – край хліборобів – і українська держава мусить стати державою хліборобів»³¹. Грунтуючись на цих засадах, він радив повернути до української нації зросійщене і спольщене українське панство, сильну верству культурно й економічно.

Проголосивши себе соціалістами, українська інтелігенція сподівалася повернути на свій бік народ з допомогою обіцянки «панської земельки». Але, як зазначав учений, увесь український рух, всемогутнє національне відродження, гідне захопити всі класи своєю величчю й красою, було позбавлене загальнонаціонального духу і справжнього ідеалізму. Якщо

відродження нації відбувалося без національного ідеалізму, без любові до всієї нації, з усіма її класами і групами, то внаслідок цього з самого поняття нації випадав увесь його творчий зміст. Залишалася тільки форма – мертва шкарлупина без зерна³².

В. Липинський гостро критикував соціалістичні партії за те, що «своїми» вони визнавали лише декласовані елементи суспільства, які жили не за рахунок продуктивної матеріальної праці, а з експлуатації української національної ідеї та з «любові до українського народу». «Тоді це ще не було для мене так ясно...», – писав він, – звідкіль узялись у Центральній Раді сильніші від неї самої “національні меншосте”, й чому нас, українських національно свідомих хліборобів, туди, для збільшення хоча б сили національної, не пускають»³³.

Соціально-психологічну атмосферу, що склалася в тогочасному українському суспільстві, В. Липинський охарактеризував так: «Соціяльна пролетарська революція для збудування нового соціального ладу, або всенационально-всекласова революція для збудування спільної й усім класам потрібної держави й нації. Все, що посередині – це політично й економічно: грабіж, а ідеологічно: фарисейство й деморалізація. Тільки на ідейно й морально чистих підставах може народитись нова творча українська віра»³⁴.

В. Липинський гостро критикував т.зв. «трудоий принцип», згідно з яким до участі у виборах до Трудового конгресу України не допускалися представники «експлуататорських класів», до яких зараховувалися навіть викладачі вищих навчальних закладів. Лише фельдшери та шкільні вчителі вважалися «трудою інтелігенцією».

Детальний аналіз національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. дав підстави В. Липинському дійти висновку про абсолютну нездатність «соціалістичної» демократії вирішити найскладніші проблеми державотворення: організувати армію, державно-адміністративний апарат, ефективно керувати народними масами, вирішувати соціально-економічні проблеми суспільства. А тому він відмовився від демократії як від шкідливої форми будівництва Української держави. «Не демократ я тому, – писав В. Липинський у вступі до праці «Релігія і церква в історії України», – бо не визнаю за народом нічим не обмежених, самодержавних суверенних прав так само, як не визнаю і нічим не обмеженої, самодержавної монархічної влади. І думаю, що влада народу мусить бути обмежена точно означеними правами монарха, персоніфікуючого собою цілу націю і цілу Державу, – так само, як влада монарха мусить бути обмежена точно означеними політичними правами народу. Я не демократ тому, що люблю народ, але не живу з “народної любові”. І не вірю в те, щоб правда і добро ішли від розпалених агітаторами хвилевих пристрастей випадкової арифметичної більшості, а навпаки – вірю в досвід історії людства, який вчить, що всі громадські цінності були завжди створені уміючою панувати над своїми та чужими пристрастями, організованою та непохитною в своїх переконаннях меншістю»³⁵.

Важко не погодитися з тими дослідниками, які стверджують, що українські соціалісти, зокрема М. Грушевський, перебували у полоні марксистських уявлень про державу як інструмент класового поневолення, а не як найважливіший засіб самозахисту нації. Вони недооцінювали масштабів більшовизму та реальних перспектив його розвитку, пасивно ставилися до подій у Харкові, не створили органів державного апарату на місцях і не наділили їх реальною владою, припустилися стратегічних прорахунків у формуванні національної армії. «Провина» Грушевського була в одному, – зазначав американський дослідник Д. Мейс, – він надто серйозно поставився до ідеї української держави в рамках федеративної Росії, щиро вірив в інтернаціоналізм російських політиків..., занадто серйозно поставився до ідей соціалістичного інтернаціоналізму»³⁶.

Виходячи з української історичної традиції та досвіду визвольної боротьби 1917–1921 рр., В. Липинський бачив Українську державу лише як гетьманську. «Тільки гетьманство, – зазначав він, – може стати для нас органічною аркою сполучення між нашою прабабкою Руссю і бабкою

Малоросією, від якої вродилась наша мати – Україна, і від якої вона не може виріктися коли хоче жити на землі, а не в царстві повітряних, літературних мрій. І тільки гетьманство, об'єднавши біля себе всі державотворчі консервативні елементи, може витворити ту базу, на якій і в межах якої кожний з наших діячів і патріотів зможе проявляти свою творчу реформаторську діяльність...»³⁷. Учений наголошував на тому, що це має бути не виборне гетьманство, а «дідичне в однім роді», тобто спадкове. «Не вірте теж “гетьманам”, які казатимуть Вам, що “гетьманство” мусить бути виборне, а не дідичне; що воно може існувати лиш як демократична президентура. Власне така виборність гетьманства погубила вже раз нашу Україну»³⁸.

Гетьман виступав як господар-монарх, проголошений усією нацією і всією землею. «Тільки Господар Землі Української – тільки Монарх Український може сотворити силу, без існування якої свобода – це анархія. Тільки одна людина, один провід, одна воля, тільки він, Господар, може сотворити підставу Держави – Українську Армію. І тільки стоячи сам один на чолі тієї армії, він буде авторитетом, що свободу українських громадян загарантує і тільки він один дасть дійсну свободу, бо свобода без гарантії авторитету це пустий звук без ніякої вартости»³⁹. За В. Липинським, монарх повинен організувати армію і державну адміністрацію, а народ – упорядкувати якнайкраще власне життя і працю у селах і містах, на полях і фабриках⁴⁰. Він не вірив у можливість покликання на київський престол чужого династа. Така теорія, на його думку, «єсть теорією повної зневіри і розпуки» в можливість встановлення української влади власними руками⁴¹. Ця теорія «відбирає творчу роллю монархії, як сталої точки опертя для всіх консервативних і державних сил в народі: тому, що позбавляє її тривалости, яка тільки з традиції і правового легітимізму випливає»⁴².

У Гетьманаті 1918 р. В. Липинський вбачав спробу прийти до влади несоціалістичних, хліборобських елементів, великих, середніх і дрібних земельних власників, серед яких і вчорашні поміщики-малороси, що з відродженням нації відчували себе українцями, згадали своїх дідів, які колись будували і боронили ту стародавню, традиційну національну форму державності – гетьманщину. Він також передбачав, що з огляду на українські традиції та український характер найбільшою небезпекою буде боротьба всередині самої еліти «за найкращих кандидатів» на посаду гетьмана⁴³. Гетьманом, як відомо, було обрано в квітні 1918 р. потомка стародавнього українського роду генерала Павла Скоропадського, що 1917 р., керуючи українським корпусом, захистив Київ і Україну від нападу пробільшовицьки налаштованих російських військ, що поверталися з фронту. Саме цю кандидатуру обстоював В. Липинський: «Один єсть тільки сьогодні Рід Гетьманський, що вже в XVIII ст. гетьманував, що відновив в році 1918 своє Гетьманство, що виріс з нашої традиції державної, що минувшиною своєю репрезентує державну минувшину Української Землі і що має тому законне право до Гетьманства – це Рід Гетьманський Скоропадських»⁴⁴.

Обґрунтовуючи монархічні традиції українського народу, В. Липинський у статті «Завдання українського студентства» писав: «Коли б в нас вже була готова українська будівля, то і ця купка цегли, що осталася по її революційнім зруйнуванні, теж могла-б зватись Україною. Але ж ми маємо тільки фундаменти, порослі в століттях лихоліття диким порожнім степом. Чи буде Україною революційне гасання по цьому дикому степу, яке пропагують наші різні, з фундаментами нації органічно не зв'язані соціалістичні та націоналістично відірвані? Будова, коли це має бути дійсно будова (а не підкоп комусь на злість), мусить починатись від фундаментів, і в ній всі частини мусять бути допасовані до себе. Не можна на візантійських фундаментах будувати готиків, або заготовляти республікансько-демократичний дах для дому, який не має ще монархічних стін»⁴⁵.

В. Липинський рішуче відкидав абсолютистську форму монархії, в якій монарх править необмежено, а також і ту, дуалістичну, що була запроваджена у царській Росії в 1905 р. разом

із обранням Державної Думи. Вчений вважав, що як у першому, так і у другому випадку держава не буде правовою. Отже, залишається парламентська монархія, яка найбільш близька Українській державі. На землі українській і в державі українській може втриматися монархія тільки західного, англійського типу, а не типу східного, московського чи балканського – такий висновок зробив В. Липинський.

Очевидно, що монархізм в українській гетьманській традиції не був реалізований повністю. Не вдаючись у детальний аналіз цього факту, зазначимо лише, що знаменита Конституція Пилипа Орлика 1710 р. була швидше продуктом республікансько-олігархічних традицій.

Спроба П. Скоропадського заснувати державу мала суперечливий характер. Як зазначав В. Кучабський, встановлення Гетьманату зовнішніми силами викликало страх певної частини політикуму перед «поверненням настільки ж обмеженої, як і мстивої, реакційної системи. Для широкої громадськості ще не настав час зрозуміти, до чого сформовані на цілковито відмінному іншого типу західному ґрунті, демократичні ідеології повинні призвести тут, на колишньому російському ґрунті з його неосвіченими народними масами, ще не здатним до самоврядування середнім класом, корумпованою верхівкою суспільства, – а власне до занепаду, хаосу та московського більшовизму»⁴⁶.

В Україні політиків з консервативними поглядами, які послідовно обстоювали би українське національне самовираження та сепаратизм щодо Росії, було надзвичайно мало. А ті сили, які в гетьманському режимі вбачали позитивну політичну перспективу, були повністю російськими або зрусифікованими. До них належали великі землевласники, промисловці, представники торгово-фінансового капіталу, стара бюрократія, офіцерський корпус колишньої царської армії. Всі вони ненавиділи ідею незалежної Української Держави, всупереч усьому мріяли про відродження Російської імперії і розходилися з намірами гетьмана будувати українську державність. В. Кучабський назвав це найбільшим протиріччям, що було в основі Гетьманату як консервативного українського державного ладу.

Найважливішим внутрішнім ворогом і справжнім руйнівником гетьманщини, не менш небезпечним, ніж антиукраїнські дії А. Денікіна і О. Колчака, назвав В. Кучабський беззаконня, отаманське свавілля, корумпованість суто російської провінційної державно-адміністративної бюрократії. «Супроти цього сумного насліддя Російської імперії, яким була скорумпована бюрократично-поліційна “державна” практика, – зазначав В. Кучабський, – розуміється не могло бути ніякої мови про те, щоб хоч якась частина народньої стихії стала Гетьманщиною й дала їй ту елементарну, фізичну потугу, якої їй бракувало, і на це не могла нічого порадити ніяка агітація на користь Гетьманщини»⁴⁷. Для того щоби цей державно-бюрократичний апарат українізувати, потрібен був час, але його не виявилось, і політична позиція традиційного українського політикуму поставила режим П. Скоропадського у безвихідь.

В. Липинський найважливішими помилками Гетьманщини вважав: «1) протест проти розгону Центральної Ради німцями; 2) заборону Гетьманщиною селянського з'їзду. Адже настрої селянства вже тоді був виразно патріотичний, ворожий до російської більшовицької експансії; 3) безсилість уряду в боротьбі з “каральними експедиціями”, організованими найбільш нікчемними і хамськими елементами – грабіжниками, пройдисвітами, провокаторами, які навмисне і свідомо дискредитували серед селянських мас ідею української держави»⁴⁸.

У силу низки політичних обставин, намагаючись створити антибільшовицький фронт з нових державних утворень на території колишньої імперії, балануючи між Німеччиною, яка визнавала незалежність Української Держави, і країнами Антанти, що таку незалежність заперечували, П. Скоропадський більше схилився до позиції Антанти⁴⁹. Відомо, що саме така політика, яка спрямовувалася на збереження Російської імперії й одночасно заперечувала незалежницькі прагнення українського та інших народів колишньої царської Росії, мала фатальні наслідки. Вона призвела до перемоги більшовиків у Росії з наступним відновленням імперії

в ленінсько-сталінській моделі, яка стала ще жорстокішою, агресивнішою й експансивнішою, ніж її попередниця – Російська імперія. Перемога більшовизму позначилася на розвиткові в Європі такої політичної ситуації, яка призвела до появи фашизму й нацизму, що не лише удавано претендували на роль захисника західної цивілізації, а й організували свої політичні та поліційні системи на зразок більшовицької.

Проголошуючи федерацію з Росією, гетьман прагнув не реанімації імперії, а принципово нової спілки держав, яка базувалась на абсолютно інших принципах. Україна, яку він хотів зберегти як державу, повинна була володіти всіма атрибутами суверенності: власною територією (включаючи Крим і частину Кубані), армією, флотом, службою безпеки, поліцією, національною валютою, незалежною зовнішньою політикою. Якщо до цього додати створення ним академії наук, українських державних університетів у Києві і Кам'янці-Подільському, 150 гімназій, низки мистецьких та культурно-освітніх закладів, то стане зрозумілим, що проголошений союз з Росією слід розглядати як конфедерацію⁵⁰. Тому визначення П. Скоропадського як «німецької маріонетки», як це робила радянська історіографія, не витримує жодної критики.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ *Липинський В.* Релігія і церква в історії України. – Львів, 1993. – С. 9.
- ² Див.: *Липинський В.* Нарис програми Української демократичної хліборобської партії // В'ячеслав Липинський: історико-політична спадщина і сучасна Україна. – К.; Філадельфія, 1994. – Т. 1. – С. 255–256.
- ³ *Шемет С.* До історії Української демократично-хліборобської партії // Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – Зб. 1; *Забаревський В.* В'ячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу. – Відень, 1925.
- ⁴ Див.: *Назарук О.* В'ячеслав Липинський. Відновитель державної ідеології України. – Чикаго, 1926; До історії революційного часу на Україні: українські політичні партії, їх союзи і теорії. – Вінніпег, 1924.
- ⁵ Див.: *Козак М.* З життя і діяльності В'ячеслава Липинського // Дзвони. – Львів, 1932. – Ч. 1–2; Ч. 6; *Андрійвський А.* Право-політичний і філософський світогляд В.К. Липинського // Дзвони. – Львів, 1932. – Ч. 6; *Кучабський В.* Значення ідей В'ячеслава Липинського // Там само; *Ушак Ф.* Погляди В. Липинського на релігію в державнім будівництві // Там само; *Струтинська А.* Бібліографічний покажчик до писань В. Липинського // Там само; *Зайкін В.* В'ячеслав Липинський як історик // Там само.
- ⁶ Див.: *Зайкін В.* Вказ. праця. – С. 490.
- ⁷ *Кучабський В.* Значіння ідей В'ячеслава Липинського. – Львів, 1935. – С. 9.
- ⁸ Див.: *Пеленський Я.* В'ячеслав Липинський і його «Україна на переломі» // *Липинський В.* Твори. Україна на переломі 1657–1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті. – Філадельфія, 1991. – С. IX.
- ⁹ *Шлемкевич М.* Українська синтеза чи українська громадянська війна. – [Б.М.], 1949; *Босий В.* В'ячеслав Липинський – ідеолог української трудової монархії. – Торонто, 1951; *Павелко І.* Відродження Української держави. – Буенос-Айрес, 1951; *Іванис В.* Симон Петлюра – президент України. 1879–1926. – Торонто, 1952; *Левчук Д.* Гетьман Павло Скоропадський. – Канада, 1952; *Базилевський М.* Липинський та ідея соціальної стабілізації // Матеріали IV наук. конф. НТШ. – Торонто, 1953; *Чикаленко Є.* Про так званих гетьманців // Вільна Україна. – 1963. – Ч. 40; *Гришко В.* В'ячеслав Липинський і його творчість. – Нью-Йорк: Булава, 1961; *Костів К.* Конституційні акти відновленої Української Держави 1917–1919 років і їхня політично-державна якість. – Торонто, 1964; *Охримович Ю.* Розвиток української національно-політичної думки. – Нью-Йорк, 1965; Передрук. вид. Львів; К., 1992; *Кедровський В.* 1917 рік. – Вінніпег, 1967; *Мірчук П.* Українська державність. 1917–1920. – Філадельфія, 1967; *Пизюр Є.* В'ячеслав

Липинський і політична думка західного світу // *Сучасність*. – Мюнхен, 1969. – Ч. 9; *Рудко В.* Донцов і Липинський // *Harward Ukrainian Studies*. 1985. – IX. – Ч. 3–4; *Чижевський Д.* В'ячеслав Липинський як філософ історії // *Філософська і соціологічна думка*. – 1991. – Ч. 10; *Полонська-Василенко Н.* Історія України: У 2-х т. – К., 1993. – Т. 2; *Винар Л.* Українська Центральна рада і відродження української державності: з нагоди 75-річчя. – Філадельфія; К.; Вашингтон, 1993; *його ж.* Михайло Грушевський: історик і будівничий нації. Статті і матеріали. – Нью-Йорк; К.; Торонто, 1994; *Оглоблин О.* Студії з історії України. Студії і джерельні матеріали / Ред. Л. Винар. – Нью-Йорк; К.; Торонто, 1995.

¹⁰ Див.: В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна / Ред. Я. Пеленський. – К.; Філадельфія, 1994.

¹¹ *В'ячеслав Липинський*. Повне зібрання творів, архів, студії / Головн. ред. Я. Пеленський. Том I. Листування / Редактори: Р. Залуцький, Х. Пеленська. – К.; Філадельфія: Смолоскип, 2003.

¹² *Осташко Т.* Липинський – ідеолог українського монархічного руху // *Вісник Київського державного лінгвістичного університету*. – К., 2001. – Вип. 5; *його ж.* В. Липинський і П. Скоропадський: причини і наслідки конфлікту // *В'ячеслав Липинський в історії України*. – К., 2002; *Осташко Т., Терещенко Ю.* В'ячеслав Липинський і його адресати // *В'ячеслав Липинський*. З епістолярної спадщини. Листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна. – К., 1996; *Галушко К.* Гетьманська ідеологія В. Липинського 1920–1929 років: проблеми інтерпретації // *Гетьман Павло Скоропадський та Українська держава 1918 року: Науковий збірник, присвячений 125-річчю від народження гетьмана Павла Скоропадського та 80-річчя проголошення Української Держави 1918 року*. – К., 1998.

¹³ *Терещенко Ю.* Еволюція монархічної концепції В'ячеслава Липинського // *В'ячеслав Липинський в історії та практиці українського державотворення: Матеріали міжнародної конференції 26–27 квітня 2007 року*. – Луцьк: Вежа, 2007. – С. 15–26; *Макар Ю.* Державно-політичні концепції В'ячеслава Липинського в оцінці Івана Лисяка-Рудницького // *Там само*. – С. 26–41; *Ярош Б.* Державотворчі концепції і політичні аналогії В'ячеслава Липинського // *Там само*. – С. 141–149; *Примуш М.* Політичні ідеї Липинського щодо побудови самостійної української держави // *Там само*. – С. 177–189; *Потульницький В.* В'ячеслав Липинський як політик, ідеолог та вчений і сучасність // *Там само*. – С. 328–341.

¹⁴ *Липинський В.* Ідея української держави: Образ здійснювання зберігання // *Мета*. – 1932. – Ч. 16. – 24 квіт.

¹⁵ Там само.

¹⁶ *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. – К.; Філадельфія, 1995. – С. 67.

¹⁷ Там само. – С. 16.

¹⁸ *Липинський В.* Ідея української держави.

¹⁹ Цит. за: *Потульницький В.* Історія української політології. – К., 1992. – С. 143.

²⁰ Там само.

²¹ *Липинський В.* Матеріали до програми Української демократичної хліборобської партії. – Лубни, 1917. – С. 17.

²² *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. – С. 39.

²³ *Грушевський М.* Підстави Великої України // *На порозі нової України: Статті і джерельні матеріали*. – Нью-Йорк, 1992. – С. 39–57.

²⁴ *Грушевський М.* На порозі нової України. Гадки й мрії. – К., 1918. – С. 25–26.

²⁵ Див.: *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. – С. 70.

²⁶ Див.: *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914–1918). Частина перша // *Український історичний журнал*. – 1992. – Ч. 6. – С. 136.

- ²⁷ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 3.
- ²⁸ Там само. – С. XIV.
- ²⁹ Див.: Там само. – С. 158.
- ³⁰ Див.: Там само. – С. 53.
- ³¹ Липинський В. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії. – С. 257.
- ³² Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 15–16.
- ³³ Там само. – С. 26.
- ³⁴ Там само. – С. 17.
- ³⁵ Липинський В. Релігія і церква в історії України. – С. 8.
- ³⁶ Мейс Д. Михайло Грушевський: якої України хочемо // Українська державність у XX столітті. Історико-політологічний аналіз. – К., 1996. – С. 39–57.
- ³⁷ Липинський В. Покликання «Варягів» чи організація хліборобів? // Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Відень, 1926. – С. 495.
- ³⁸ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. XXXV.
- ³⁹ Там само. – С. 44.
- ⁴⁰ Там само. – С. 46.
- ⁴¹ Липинський В. Покликання «Варягів» чи організація хліборобів? – С. 476.
- ⁴² Там само. – С. 496.
- ⁴³ Там само. – С. 515.
- ⁴⁴ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. XXXV.
- ⁴⁵ Липинський В. Завдання українського студентства // Студентський вісник. – Прага, 1922. – Ч. 2. – С. 7.
- ⁴⁶ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918–1923 роках / Перекл. з нім. Т. Лісної за виданням: *Kutschabsky W. Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem bolschewismus in den jahren 1918–1923.* – Berlin: Junker und Dunnhaupt verlag, 1934 / Наук. ред. С. Гелей. – Львів: НТШ, 2015. – С. 143.
- ⁴⁷ Див.: Кучабський В. Вага і завдання Західно-Української Держави серед сил Східної Європи на переломі 1918/1919-го р. // Дзвони. – 1932. – Ч. 5. – С. 38–39.
- ⁴⁸ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 182–183.
- ⁴⁹ Див.: Пеленський Я. Гетьманат Павла Скоропадського. Міфи та дійсність // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873–1945). – К., 1993. – С. 18.
- ⁵⁰ Там само. – С. 25.